

האם מטפלים מקבלים מתנות

אירועים משמעותיים בחיינו מלווים בדרך כלל בנתינה וקבלה של מתנות, כך זה בבריתות ובר מצוות, בחתונות, בחזרה מנסיעות, בביקורי חולים ובביקורי חברים, בכניסה לעבודה ובפרישה ממנה, בקידום, בסיום שנה ובחגים, כל שלב בחיינו וכל אירוע בעל משמעות מלווה בהענקת מתנות – מה שמבליט את המסר העמוק שהאקט הסימבולי של נתינת המתנה טומן בחובו. מכאן עולה השאלה באשר למשמעות נתינה וקבלת מתנות בטיפול, האם היא אסורה או מותרת? מועילה או מזיקה? קווים למחשבה ועקרונות לפעולה במאמר הבא.

הרב שלום אביחי כהן M.A

מטפל זוגי בכיר, פסיכותרפיסט, ומדריך מטפלים

מנוסח, אלא חיזוק המסר שכן מנוסח באמצעות חפץ מוחשי שאינו המהות אלא מתקף את אותה מהות שאינה מוחשית. לעתים נתינת המתנה תהיה נורמה תרבותית, והעדרה מהווה מסר משמעותי יותר מנתינתה.

מתנות עלולות להיות כחלק מאקט תחרותי, ועניינם יהיה העברת מסר של עליונות ועדיפות, וכך קבלתן או אי קבלתן עלולה להמשיך ולהרחיב כוחות וסכסוכים קיימים. ההשלכות של משמעות הנתינה והקבלה של המתנות הללו עלולות להגיע גם למצבים קיצוניים כפי שראינו משחר ההיסטוריה בפרשת קין והבל.

אין ספק שאם מוכנים להתבונן על משמעויות והשפעות עמוקות ביחסי בני אדם מגלים שנתינה וקבלת מתנות זהו נושא מרתק, טעון וגדוש במשמעויות מודעות ובלתי מודעות. דווקא משום כך מאוד מפתיע שהספרות בנושא זה מעטה מאוד, ואם נבקש אמירות חד משמעיות בכל מה שקשור לנתינה וקבלת מתנות במסגרת תהליך טיפולי, מהר

יש שהמתנה שאנחנו נותנים מבטאת את המילים שאנחנו מתקשים לנסח, הן מפאת המשמעות העמוקה של המסרים שאנו מבקשים להעביר ואיננו מסוגלים לתחום אותם במילים, הן מפאת המבוכה או הבושה שאנו חשים בחשיפת רגשותינו ובניסוחם, ואולי גם מהקושי להתמודד עם המציאות החדשה שבה חשיפת העולם הפנימי שלנו עשויה לשנות את היחס כלפינו, את המחויבות שלנו לאחרים ואת המחויבות שלהם כלפינו. כך באמצעות נתינת המתנה אנחנו מעבירים את המסרים הללו אולם סומכים על כך שאמנם הכוונות והרגשות העמוקים שלנו יוכלו להמשיך להישאר בחשיכה, אך הבזקים מהם יעלו באופן מעודן למציאות החיצונית מבלי להתעמת איתם באופן ישיר.

יש שמשמעותה של המתנה היא נתינת תוקף למילים שנאמרות. אין מהותה העברת מסר שאינו

שונא מתנות יחיה

אחד הביטויים המפורסמים של היחס הבעייתי למתנה הוא אמרת שלמה המלך במשלי (טו, כז) "שונא מתנות יחיה". ניתן לראות באמרה זו כמביאה לידי ביטוי את התלות של מקבל המתנה בנותן אותה. זוהי תלות שהתכחשות לה בנקל תוכל להתפרש כחלק מהבעייתיות שבה. מכיוון שקבלת דבר ערך מהאחר בהכרח משפיעה על שיקול דעתנו – נתינתה מוכיחה על טוב ליבו של הנותן, וקבלתה מעידה כי נותן המתנה רצוי. לכן ההתרחקות מקבלת מתנות היא התרחקות מאותה תלות שגורמת למקבל המתנה להחניף לנותן, לא להציב מולו מראה לחייו והתנהלותו במקום שחשוב לעשות כן, וכאשר מדברים על מסגרת של פסיכותרפיה הרי שקבלת המתנה עלולה ליצור מצב של פגיעה משמעותית בתפקיד המטפל ובתהליך הריפוי.

מעניינת מאוד עבודתה של שטיין (Stein, 1973) שבה היא סקרה את המילים השונות המקבילות למילה מתנה במספר שפות וגילתה שיש להן משמעויות רגשיות שונות. למשל, בספרדית אחת המשמעויות למתנה היא "חובה שיש להחזיר", בגרמנית יש למתנה גם משמעות של "רעל", וביוונית המילים "לתת" ו"לקשור" זהות.

מאוד נגלה שלמעט מצבים חריגים בקצוות כמעט שאין אפשרות לקבוע כללים באופן חד משמעי.

הסיבה לכך קשורה למורכבות הסוגיה והמשמעויות הרבות והאינדיבידואליות שלה. אפשר לראות בנתינת מתנות ייצוג סימבולי של תשוקות כמו ריצוי המטפל והתקרבות אליו. יש שמטופלים משתמשים בנתינת מתנות כביטוי של החצנת התנהגות ומבקשים דרכו להפוך את הקשר למערכת עם מחויבויות אחרות, להסוות רגשות קשים על ידי נתינת המתנה, ועוד צורות שונות של תמרונים שעושה המטפל בתוך התהליך באמצעות נתינת המתנות. מהמקום הזה קבלת המתנה מהווה שיתוף פעולה עם פריצת המסגרת הטיפולית וערעור הקשר הטיפולי שיביא לפגיעה בתהליך. אך גם אפשר לראות במתנה שמביא המטפל, הבעת הערכה לגיטימית ואולי גם מעוגנת תרבותית, ויתכן שאצל מטופל מסוים נתינת המתנה היא דווקא סימן חיובי של שיקום היכולת שלו לבטא ולהעניק וקבלתה עשויה להיות אקט תרפויטי. אם מדובר למשל במטופל שדחייה עשויה להתחבר עם חוויות דחייה קשות ופוגעות הרי שדחיית המתנה עשויה להסב נזק למטופל.

עקרונות כלליים

קל לראות את מורכבות הנושא של מתנות במסגרת פסיכותרפיה גם בסיקור קצר כבמאמר זה. זהו מצב שמצריך איזוהו סדר למטופלים ומטפלים כאחד – כיצד עליהם לנהוג בין האסור למותר ובין המועיל למחטיא. לצורך כך, ניתן לנסח מספר עקרונות חשובים מתוך המחקרים המועטים בנושא והספרות המצומצמת שדנה בכך.

היו זהירים – מתנות בתוך הטיפול הם ללא ספק גורם שנוגע בגבולות הטיפול, ולכן ההמלצה למטופלים באופן כללי היא להימנע מהענקת מתנות למטפל במהלך הטיפול. ומנגד ההמלצה למטפלים להיות זהירים ביחס למתנה, ובכל מקרה, המטפל צריך לקחת בחשבון את נפש מטופליו ולזכור שדחייה אוטומטית או קבלה אוטומטית של מתנות עלולות להיות בעייתיות.

הבנת המוטיבציה – חשוב שמטפלים ינסו להבין – בין היתר דרך בירור עם המטופל – את המוטיבציה של נתינת המתנה על מנת לבחון את קבלתה או דחייתה בהתאם למטרות הטיפול וטובת המטופל.

דחיית מתנות ברגישות – כאשר מטפל מבקש לדחות את המתנה, חשוב שיעשה זאת כשהוא ממסגר זאת כחלק מהההליכים שעובר המטופל בטיפול. למשל, האמירה למטופל: "המתנה הזאת היא בעצם ביטוי של מה שדיברנו עליו בטיפול על הדרך שבה אתה מנסה להסוות את הקושי הרגשי שלך באמצעות נתינת מתנות לאנשים הקרובים אליך", היא אמירה שמחברת את המטופל ואת אקט הנתינה לתהליך, וגם מצביעה על כך שההתגברות על הצורך בנתינת המתנה הינה עדות להצלחה הגדולה של המטופל בתהליך שהוא עובר. במצבים אלו, נדרשת בוודאי מידה של רגישות אך גם מידה של אחריות מקצועית שמסוגלת לעמוד מול הבעת האכזבה והכאב הרגשי שהמטופל – גם אם מבין ומקבל – עשוי לבטא.

ערך המתנה – במהלך הטיפול גם כאשר מטפל מחליט שנכון לקבל את המתנה מהמטופל, חשוב לתת משקל לערך המתנה.

זאת אחת הסיבות המרכזיות לכך שיש גישות שמחמירות ביותר כלפי קבלת מתנות בטיפול, ובמרבית המקרים הן מתייחסות לכך באיסור. כשמטופל מעניק מתנה למטפל, הוא פועל פעולה שבאה במקום דיבור, הוא מטשטש את גבולות היחסים בינו לבין המטפל ומעצב יחסים בלתי הולמים שבמסגרתם יש חתירה תחת הגישה הטיפולית.

מתנות כביטוי להתפתחות

אמנם כפי שכבר צוין אי אפשר לחתום את הסיפור בפסק ברור, מאחר שחשוב לא להתעלם ממצבים שבהם דחיית המתנות עשויה לגרום לנזק רב מאחר והיא נחוות אצל המטופל כדחייה קשה ולעתים מפרקת.

אך לא רק הגנה מפירוק יכולה להוות סיבה טובה לקבלת מתנה מהמטופל, אלא גם תמיכה וקבלת השינוי שעובר המטופל בתהליך השינוי יכולה להיות סיבה טובה לקבלת המתנה. נחשוב על מטופל שמתקשה לראות את האחרים כמי שראויים להוקרה, או על קושי לראות את עצמו מסוגל לגרום סיפוק והנאה למישהו, ומטופל שמתקשה לקבל הערכה והוקרה למעשיו, או להביע הכרת תודה כלפי האחר, ועכשיו במסגרת העבודה הטיפולית הוא התקדם צעד ועוד צעד התפתחותי שבא לידי ביטוי מעשי בהענקת המתנה למטפל. קבלתה של המתנה מהווה אישור של המטפל להתפתחותו של המטופל, ויש בכך תרומה משמעותית וחיובית לתהליך. באותה מידה, אפשר לראות את המתנות שמטופלים מביאים בסוף הטיפול כביטוי חיצוני לשינויים הפנימיים שהתרחשו בתוכם, למשל, התפתחות היכולת להכרה בזולת ובצרכיו.

במקרים שבהם נראה את המתנה כביטוי של התפתחות, אפשר שההתייחסות אליה כאקט פשוט של נדיבות היא ההתייחסות הראויה, והניסיון לייחס למתנה משמעויות עמוקות ואולי גם מעט אפלות מעולמו הפנימי של המטופל עלולות להוות פגיעה ממשית בתהליך שעובר המטופל בהצלחה.

המסגרת הטיפולית היא מסגרת זוגית וקבלת מתנה, גם פחותת ערך וגם בסיום הטיפול כשהיא רק מצד אחד, מהווה שיתוף פעולה בוטה עם פריצת המסגרת ופגיעה קשה באמון ובתהליך.

סוף דבר

נידון זה של נתינה וקבלת מתנות בטיפול נוגע בהיבטים רבים הקשורים לנפש המטופל והמטפל. זהו נושא שנמצא בצומת דרכים שבו משתלבים שבילים רבים שלעיתים נוגעים זה בזה. לצד שביל הכרת התודה נמצא גם את שביל החנופה והשוכח, לצד שביל הנדיבות נמצא את שביל האהבה והשנאה, ולצד שביל הערכה והכבוד נמצא את שביל ההחצנה וההסתרה, ובתוך כל אלו נכנסים גם שבילי התרבות והנורמה לצד שבילי התחרות וההישגיות.

במצב שבו המשתנים כל כך רבים ולעיתים קרובות לא מובחנים בבהירות, יש צורך להפעיל שיקול דעת ולהעריך את מקומו של המטופל הן מבחינה אישית והן מבחינה תרבותית, לקחת בחשבון את שלבי הטיפול ולפעול מתוך נקודת המוצא של העקרונות הכלליים.

ביבליוגרפיה

מנדולה, ר. (1997) המשמעות של נתינת מתנות בתהליך הטיפול. חברה ורווחה, יז 32-313.

Smolar AI. Reflections on gifts in the therapeutic setting: the gift from patient to therapist. AMERICAN JOURNAL OF PSYCHOTHERAPY, Vol. 56, No. 1, 2002

Knox, S. (2008). Gifts in psychotherapy: Practice review and recommendations. Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, 45(1), 103-110.

מתנות שערכן נמוך (בין השנים 1987-1989 דובר על 5-10 דולר, ובמצבים מסוימים מקסימום 50 דולר) הן יכולות להיות אתיות. אך מתנות שערכן גבוה (באותן שנים הוערך על ידי מטפלים סכום שהוא מעל 50 דולר) אינן אתיות למעט מקרים יוצאי דופן. כמובן, בקביעת הערך, המשתנה התרבותי משחק תפקיד, אך עיקרון האבחנה בין ערך גבוה לנמוך חשוב מאוד בקביעה אם קבלת המתנה אתית או לא.

סוג המתנה – מתנות נחשבות אתיות כל עוד שהם אינן נושאות גוון של אינטימיות. יש הבדל בין מתנה של עט, שעון קיר, ספר מחשבה, או פסלון בהקדשה קצרה ומכובדת, לבין סט מצעים למיטה זוגית או בגד למטפל.

מתנות בסיום טיפול – יש לעשות אבחנה בין נתינת מתנה במהלך הטיפול, לבין מתנה שניתנת בסופו של הטיפול. מתנות בעלות ערך רב במהלך הטיפול בעייתיות הרבה יותר ממתנות כאלה שניתנות בסוף הטיפול. יחד עם זאת, חשוב גם לזכור שמטופלים לוקחים את הקשר הטיפולי איתם גם לאחר הטיפול, ויש לשים לב לכך שמתנות יקרות באופן חריג מהמקובל בסוף הטיפול עשויות לפגוע בחלק הזה בשלב מאוחר יותר. מה גם, שמטופלים לא פעם חוזרים בשלב מאוחר יותר לטיפול וגם לכך יש משמעות שיש לקחת בחשבון.

מתנות בחגים – מתנות לחגים הניתנות במהלך הטיפול אף הן עלולות להיות בעייתיות. יש הרואים בכך מחווה חיובית אם זה בשלב מוקדם יחסית בטיפול או אם זה בסיום, ויש שרואים בזמנים הללו "הזדמנות" של המטופל לטשטש את הגבולות בינו לבין המטפל, ולהביא לידי ביטוי מניעים עמוקים יותר של המטופל. כנראה אפשר לתת משקל מקל יותר בבחינת הדברים במיוחד אם כך מקובל בעולמו של המטופל, ואם מתקיימים התנאים הנ"ל.

מתנות בטיפול זוגי – כשמדובר על טיפול זוגי, אין בשום פנים לקבל מתנה מאחד מבני הזוג.